

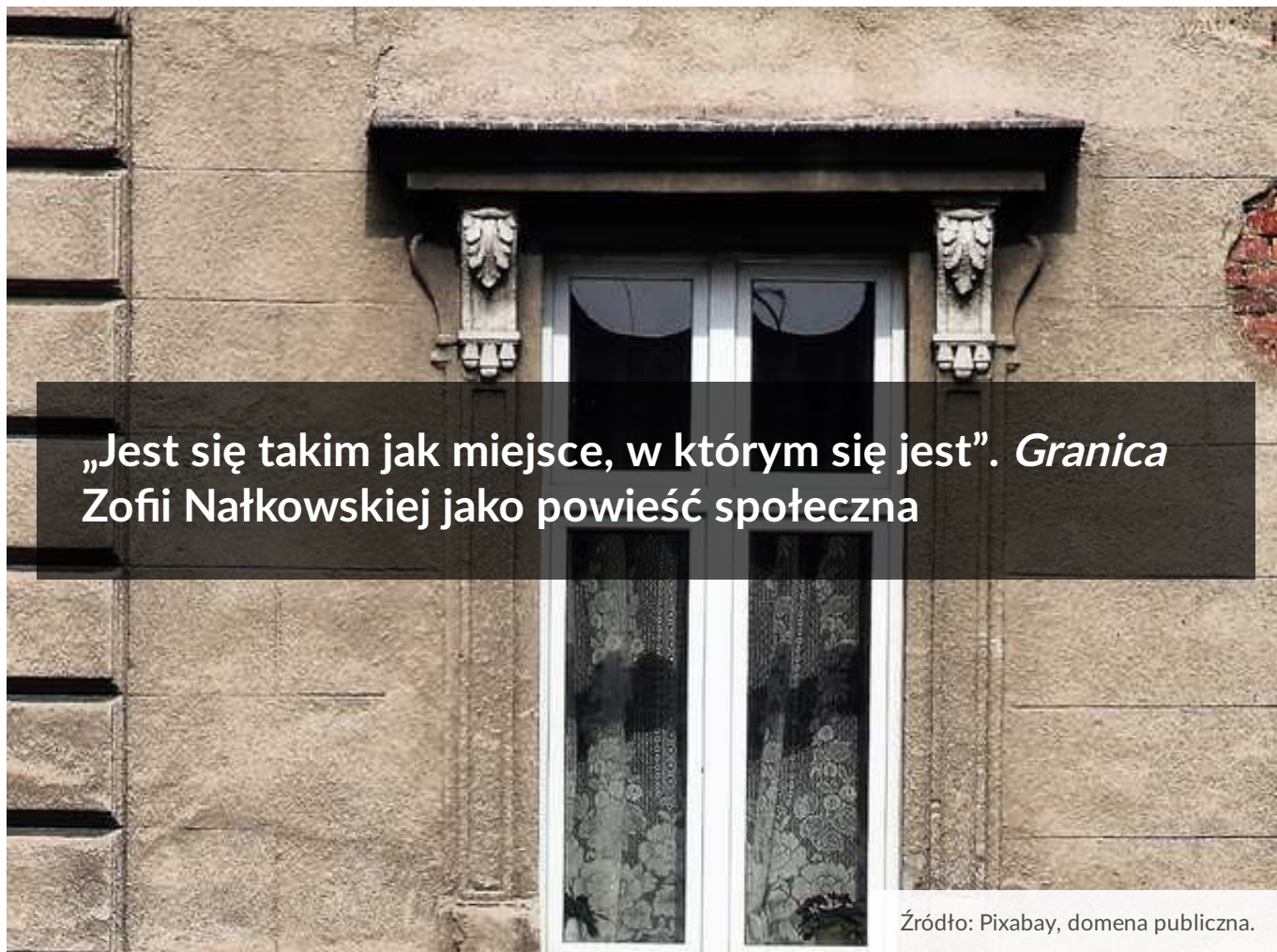
„Jest się takim jak miejsce, w którym się jest”. *Granica* Zofii Nałkowskiej jako powieść społeczna

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Hanna Kirchner, *Socjologia i antropologia „Granicy”*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Wrocław 2018, s. 105.
- Źródło: Kazimierz Wyka, *Recenzja Granicy Zofii Nałkowskiej*, „Czas” 1935.
- Źródło: Wilhelm Mach, *O twórczości Zofii Nałkowskiej. Pisma wybrane*, Warszawa 1964, s. 19–20.
- Źródło: Kazimiera Szczuka, *Matki legalne i nielegalne*, [w:] *Milczenie owieczek. Rzecz o aborcji*, Warszawa 2004, s. 184–186.
- Źródło: Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*, Warszawa 2000, s. 341.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 312.
- Źródło: Hanna Kirchner, *Wstęp*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 6–7.
- Źródło: Hanna Kirchner, *A to Polska właśnie*, [w:] *Nałkowska albo życie pisane*, Warszawa 2011, s. 427.
- Źródło: Hanna Kirchner, *Wstęp*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 13.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Wrocław 2018, s. 55.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 53.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 39.
- Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 45.

- Źródło: Wilhelm Mach, *O twórczości Zofii Nałkowskiej. Pisma wybrane*, Warszawa 1964, s. 19–20.
- Źródło: *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2006, s. 356: *mane, tekel, fares*.

„Jest się takim jak miejsce, w którym się jest”. *Granica* Zofii Nałkowskiej jako powieść społeczna

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

((Wilhelm Mach

O twórczości Zofii Nałkowskiej. Pisma wybrane

W dorobku z okresu pierwszej niepodległości największą dojrzałość, najtrwalsze wartości osiągnęła Zofia Nałkowska w utworach, gdzie formalny rygor społecznej izolacji, społecznego ograniczenia dał się złuzować najszerszej syntezie socjologicznej i politycznej i gdzie indywidualistyczna koncepcja ludzkiego losu została zastąpiona interpretacją społeczną. Program „małych rzeczy”, „małych ludzi” i „autentyczności” nie zawsze mógł wystarczyć. Twórcze dyspozycje Nałkowskiej umiały objąć więcej, wtedy zwłaszcza, gdy rzeczywistość powszednia „małych ludzi” podnosiła się – na fali przemian powszechnych – do znaczenia dokumentu historii.

Źródło: Wilhelm Mach, *O twórczości Zofii Nałkowskiej. Pisma wybrane*, Warszawa 1964, s. 19–20.

- Wskażesz przyczyny popularności powieści społecznych w okresie dwudziestolecia międzywojennego.
- Wymienisz czynniki, które wpłynęły na powstanie oraz kształt *Granicy* Zofii Nałkowskiej.
- Scharakteryzujesz wizję Nałkowskiej dotyczącą relacji jednostka – społeczeństwo wyłaniającą się z powieści *Granica*.
- Zinterpretujesz wybrane fragmenty *Granicy* dotyczące problemów społecznych poruszanych przez autorkę.

Przeczytaj

W drugim dziesięcioleciu XX-wieku niepodległa Polska boryka się nie tylko z ogromnym kryzysem ekonomicznym, którego wynikiem jest masowe bezrobocie. Zmienia się także układ sił na świecie. W wielu punktach globu wybuchają wojny oraz krwawo tłumione zamieszki społeczne. Europa obserwuje narodziny oraz ekspansję faszyzmu najpierw we Włoszech, następnie w Niemczech. Wzmaga się [militaryzacja](#), równolegle narasta protest społeczny mas. Kiedy bezrobotni głodują, producenci żywności każą palić zboże, aby nie dopuścić do obniżki jego cen.

W Polsce od 1926 roku władzę sprawuje tzw. [sanacja](#), dawni żołnierze [Legionów](#), bliscy współpracownicy Józefa Piłsudskiego. Niestabilna gospodarka jest szczególnie narażona na wstrząsy związane z kryzysem oraz konflikty polityczne. Jak zauważa [Hanna Kirchner](#):

((Hanna Kirchner

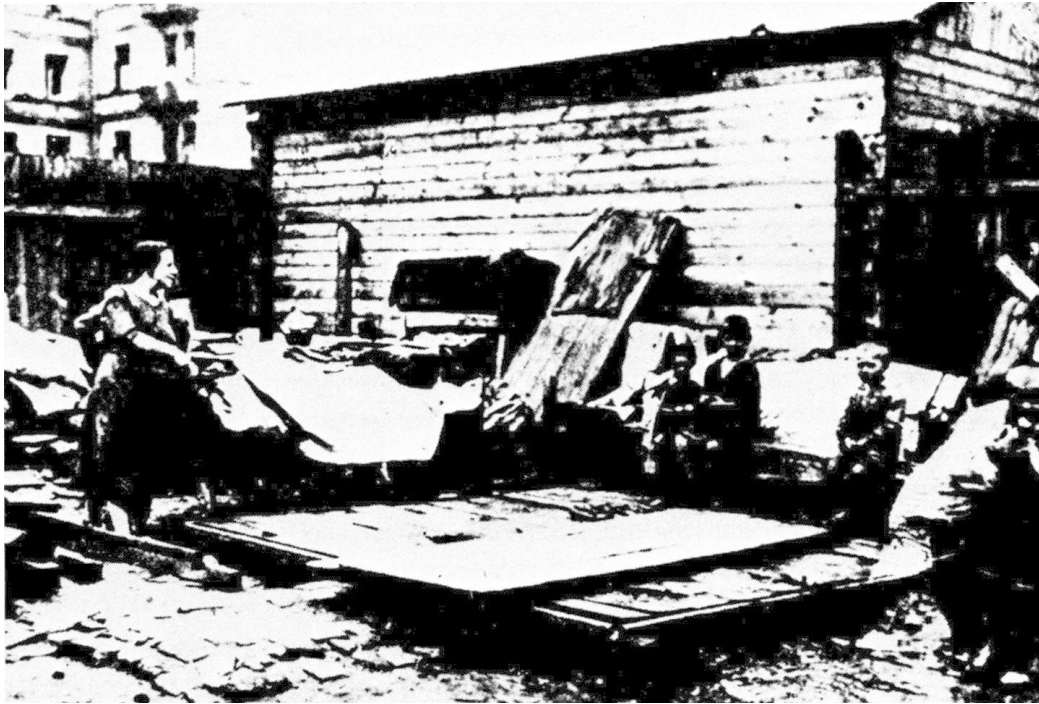
Wstęp

Więzienia są przepełnione, zamknięci w nich działacze opozycji, a także wszyscy broniący się przed coraz bezwzględniejszym terrorem policyjnym, szczególnie chłopstwo ukraińskie i białoruskie z tzw. kresów wschodnich poddawani są torturom. Wybuchają skandale polityczne: w 1931 roku następuje rzecz niesłychana – grupa opozycyjnych posłów do Sejmu zostaje osadzona i sponiewierana w więzieniu, w twierdzy Brześć. Mnożą się procesy polityczne. Partia komunistyczna jest zdelegalizowana.

Wybuchają strajki tramwajarzy w Warszawie w czerwcu i wrześniu 1931 roku, w lutym 1932 roku strajk powszechny obejmie Zagłębie Dąbrowskie oraz województwo krakowskie, od marca do maja tegoż roku trwać będzie strajk w Hucie Szkła „Hortensja” w Piotrkowie. Władza sterowała nieuchronnie ku metodom totalitarnym. Właśnie w 1931 roku rząd wprowadził postępowanie doraźne (przewidujące dwie tylko kary dożywotniego więzienia i śmierci), a przygotowane do sądenia uczestników protestów chłopskich i robotniczych, tzw. „wywrotowców”. Radykalizowała się również inteligencja polska,

narastał nurt lewicowej krytyki w literaturze, mnożyły się protesty polityczne pisarzy.

Źródło: Hanna Kirchner, *Wstęp*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 6–7.

Wyeksmitowana rodzina bezrobotnych, Warszawa 1930 rok

Źródło: domena publiczna.

Popularne w tym czasie powieści społeczne stanowią przede wszystkim wyraz zaniepokojenia kondycją zagrożonych materialnie, zaniedbanych środowisk, miernikiem relacji jednostka – społeczeństwo. Etos życia prywatnego w tego typu utworach często ustępuje miejsca analizie struktury socjalnej społeczeństwa, narastających w nim problemów.

Zofia Nałkowska, jedna z czołowych postaci ówczesnej sceny literackiej, w swoich tekstach nawołuje literatów do „[patosu](#) autentyczności”, który ma się przejawiać w dogłębnej obserwacji oraz bezstronnym przedstawianiu ludzkich losów.

Pisarka dorastała i kształtowała swój system wartości w kręgu radykalnej inteligencji warszawskiej, zwolenników i uczestników [rewolucji 1905 roku](#). Jednym z najbardziej charakterystycznych rysów swej twórczości uczyniła umiejętność łączenia czujnej, doraźnej reakcji na wstrząsy historii i życia społecznego z potrzebą widzenia ich w szerszym kręgu pytań egzystencjalnych o wieczne sprawy pojedynczego „ja” i jego związki z „innymi”.

Baraki robotnicze w dzielnicy Anopol w Warszawie, do których przesiedlani byli ludzie bez stałego dochodu oraz znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej

Źródło: domena publiczna.

Nałkowska przez kilka lat współpracowała z podejmującym problematykę społeczną Zespołem Literackim „Przedmieście”. Prozaicy wchodzący w skład tego ugrupowania wyznawali kult faktu, manifestowali swoje zaangażowanie w sprawy „szarego człowieka”. Opisywali dzień powszedni środowisk robotniczych, ich nieefektywną i źle opłacaną pracę, niewielkie szanse na awans społeczny. Prezentowali przedstawicieli różnych zawodów – szoferów, praczki, złodziei, górników czy hutników. Wchodzili do biednych, przepełnionych izb zamieszkiwanych przez robotnicze rodziny. Nie stronili od tematów tabu – podawali informacje o pokątnych aborcjach, wykorzystywaniu robotników przez zwierzchników, fatalnych warunkach sanitarnych, niedostępności wykształcenia dla ludzi pochodzących ze środowisk marginalizowanych. Pokazywali człowieka uzależnionego od momentu historycznego, uwarunkowań społecznych. Choć Nałkowska ostatecznie opowiedziała się przeciwko obranej przez ugrupowanie poetyce dokumentu opisowego, uniemożliwiającego wniknięcie w dramat jednostki, współpraca z „Przedmieściem” stała się dla niej istotnym doświadczeniem na drodze do *Granicy*, uznawanej za najdojrzalszą diagnozę ideowo-społeczną dwudziestolecia międzywojennego. Prace nad tą powieścią trwały prawie pięć lat (1931–1935).

Jak zauważa Hanna Kirchner:

((Hanna Kirchner

Socjologia i antropologia „Granicy”

Powieść miała być aktem odwagi cywilnej, deklaracji ideowej, wyrazem światopoglądu, sprzeciwem wobec systemu wyzysku i przemocy.

Źródło: Hanna Kirchner, *Socjologia i antropologia „Granicy”*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Wrocław 2018, s. 105.

Prosta, jakby wyjęta z **brukowej prasy** opowieść o przyczynach tragicznego końca „krótkiej i pięknej kariery Zenona Ziembiewicza”¹ staje się dla Nałkowskiej punktem wyjścia do stworzenia syntetycznego portretu międzywojennej Polski w wydaniu prowincjonalnym, społecznej oraz moralnej diagnozy ówczesnego stanu rzeczy. Autorkę interesuje całość ludzkiej egzystencji, determinacje społeczne oraz biologiczne, kultura i natura, ludzka świadomość oraz jej granice.

Problematyka społeczna *Granicy* objawia się przede wszystkim w prywatnych, intymnych związkach głównego bohatera, Zenona Ziembiewicza, wykształconego za granicą inteligenta, syna zubożałego szlachcica.

Nałkowska, opisując dom rodzinny Ziembiewiczów, kreśli portret Polski dworskiej, ciemnej i kołtuńskiej. Równie ostro pisarka portretuje arystokratów reprezentowanych w powieści przez hrabiostwo Tczewskich – to ludzie niemoralni i obłudni, których zajęcia oraz rozrywki to „doskonała bezużyteczność”.

Najdrastyczniejszym znakiem rozwarstwienia społecznego w ówczesnej Polsce staje się w powieści kamienica Cecylii Kolichowskiej. Przestrzeń od frontu zajmuje właścicielka. Strych oraz piwnica zamienione po „zwycięskiej walce z komisją sanitarną” w ciasne mieszkania bez światła, wody oraz ogrzewania zostają przeznaczone dla „niesforne go żywiołu miejskiej nędzy”².

Czytelnik ma wgląd w codzienność, nawyki kulturowe oraz rytuały istnienia poszczególnych klas społecznych sportretowanych w powieści. Ogląda wnętrza, wkracza do świata ludzi „spod podłogi”. Prezentacja trudnej sytuacji w Polsce pomajowej stanowi dla Nałkowskiej tylko punkt wyjścia do przełożenia jej na historie indywidualne, prywatne. Jak zauważa Hanna Kirchner:

((Hanna Kirchner

A to Polska właśnie

Abstrakcja procesów masowych w tym jednostkowym wymiarze obleka się w żywe ciało, nabiera dramatyczności, zagarnia wyobraźnię, budzi solidarność czytelnika. Nie przestaje być „jak w życiu”, losy jednostkowe nasycają się symboliką, znaczeniem uniwersalnym.

Historia Zenona Ziembiewicza staje się bolesną rozprawą z mitem polskiego inteligenta, cichą polemiką z *Przedwiośnią* Stefana Żeromskiego. Stojący u progu kariery bohater zostaje postawiony przed oddaną w jaskrawych barwach sytuacją w ojczyźnie, ma określone zadanie do wykonania. Młodzieńczy **radikalizm** Ziembiewicza, niezgoda na zło i wszelkie formy ucisku zostają jednak szybko wyparte przez **populizm** i umiejętność dopasowania się do każdej sytuacji – wygodniejsze i dające szanse na spektakularny awans społeczny. Nałkowska ukazuje dwuznaczną rolę inteligenta w strukturze władzy. Upada idea Zenona dotycząca tanich mieszkań dla robotników, którą tak bardzo zachwycił się, podróżując z nowo poślubioną żoną do Wiednia. Bohater, będąc marionetką w rękach silniejszych i sprytniejszych, nie potrafi poradzić sobie z narastającym niezadowoleniem wyzyskiwanych fabrycznych robotników, zleca aresztowania, ma świadomość, że protestujący są brutalnie przesłuchiwać. Ostatecznie staje się kozłem ofiarnym oskarżonym o wydanie rozkazu strzelania do protestujących.

Życie prywatne Ziembiewicza to także pasmo klęsk. Chcąc uciekać przed wzorcami domu rodzinnego, powiela je, wikłając się w romans z córką kucharki – Justyną Bogutówną. Unieszczęśliwia żonę, którą angażuje w pomoc kochance namówionej do aborcji. Podlega siłom, które przesądzą o jego ostatecznym losie:

((Hanna Kirchner

Wstęp

Granica jest sumą tej wiedzy o człowieku, którą Nałkowska pogłębiała i doskonaliła w kolejnych swych książkach. Kluczem do tej wiedzy jest w powieści słowo „schematy”, które zastąpilibyśmy dzisiaj pojęciami: rola społeczna, wzory kultury, stereotypy. W *Granicy* człowieka przemienia nie drugi człowiek, lecz „miejsce, w którym się jest” – sytuacja klasowa i obyczajowa.

Nałkowska pokazuje tu dwustronny proces wewnętrzny i socjologiczny odrzucania wzorów kultury ojców i ponownego ich przyswojenia, gdy nacisk „miejsca, w którym się jest” przywołuje te wzory z powrotem, odświeża je i uprzydatnia.

Źródło: Hanna Kirchner, *Wstęp*, [w:] Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 13.

Centralny konflikt społeczny *Granicy* pojawia się i rozstrzyga właśnie w życiu prywatnym bohaterów, w sferze osobistej. Świadomość młodego pokolenia reprezentowanego przez

Zenona i Elżbietę zostaje boleśnie sprawdzona. Jak zauważa Karol, jeden z bohaterów powieści, w liście pisanym do Zenona:

((Zofia Nałkowska

Granica

Cieężko jest uznać rolę swoją za skończoną. Ale świat przetacza się ku nowym decyzjom i ostatecznie cała ludzkość wsłuchana jest w formułę tej diagnozy...

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Wrocław 2018, s. 55.

Słownik

militaryzacja

(łac. *militaris* – wojskowy, wojsko) – podporządkowanie życia gospodarczego, społecznego, politycznego celom wojskowym

patos

(gr. *páthos* – namiętność, wzruszenie) – poważny, podniosły ton lub styl mówienia albo pisania podkreślający wzniosłość tematu i wielkość bohaterów

populizm

(łac. *populus* – lud) – popieranie lub lansowanie idei, zamierzeń, głównie politycznych i ekonomicznych, zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa w celu uzyskania jego poparcia i zdobycia wpływów lub władzy

powieść psychologiczna

odmiana powieści, w której konstrukcja świata przedstawionego podporządkowana jest psychologicznej analizie uczuć, wyobrażeń i działań bohaterów; w powieściach tego typu świat wewnętrznych przeżyć postaci kształtuje zwykle fabułę utworu

prasa brukowa

gazety codzienne, zawierające kolorowe zdjęcia i sensacyjną treść, często schlebające nie najwyższym gustom czytelników, epatujące taną sensacją; o mniejszym formacie wydawniczym niż tradycyjne gazety, aby ułatwić lekturę np. w pociągu czy tramwaju

radikalizm

(łac. *radicalis* – dogłębny) – 1. bezkompromisowość i stanowczość; 2. w polityce: kierunek zmierzający do wprowadzenia zasadniczych zmian w życiu społecznym lub politycznym

sanacja

(łac. *sanatio* – uzdrowienie) – potoczna nazwa obozu sprawującego rządy w Polsce w latach 1926-1939 początkowo pod przewodnictwem Józefa Piłsudskiego (zm. 1935); głównym głoszonym przez przedstawicieli tej frakcji hasłem była „sanacja moralna” państwa i społeczeństwa

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematem dotyczącym problematyki społecznej obecnej w *Granicy* Zofii Nałkowskiej. Opisz różnice pomiędzy występującymi w powieści grupami społecznymi. Czy są one aktualne w obecnych czasach?

Polecenie 2

Wymień tytuły dwóch innych tekstów kultury, w których pojawia się tożsama problematyka. Omów podobieństwa i różnice w sposobie jej ukazywania.

„Jest się takim jak miejsce, w którym się jest”

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Oceń prawdziwość zdań. Zaznacz w tabeli P, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub F – jeśli jest fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Podstawową cechą powieści społecznych jest przekierowanie uwagi czytelnika z jednostki na problemy społeczne, skupienie się na relacji człowiek – społeczeństwo.	P ☐	F ☐
<i>Granica</i> Zofii Nałkowskiej jest zgodna z założeniami działającej w dwudziestoleciu międzywojennych grupy „Przedwiośnie”.	P ☐	F ☐
Centralnym problemem społecznym ukazany w <i>Granicy</i> Zofii Nałkowskiej jest rozwarstwienie społeczne w międzywojennej Polsce.	P ☐	F ☐
Diagnoza sytuacji społecznej w Polsce międzywojennej zawarta przez Zofię Nałkowską w <i>Granicy</i> wiąże się z oskarżeniem wysokich klas społecznych.	P ☐	F ☐
<i>Granicę</i> można uznać za typowy utwór o wymowie dydaktycznej.	P ☐	F ☐

Zapoznaj się z dwoma fragmentami *Granicy* Zofii Nałkowskiej. Scharakteryzuj na ich podstawie relacje łączące państwa i służbę na poziomie wyobrażeń oraz realnych działań.

((Zofia Nałkowska

Granica

Jednak jej wewnętrzny stosunek do państwa był bliski, był najistotniejszy, najgłębiej intymny. W skupieniu i uwadze, wspomagana wiedzą nabytą i wrodzonym talentem, wytwarzała to, co oni z całym zaufaniem spożywali. Za jej sprawą doznawali nie tylko subtelnych upojeń smaku, ale przenikali się głęboko ideą jej lotnego, zachwyconego natchnienia i przetwarzali je w swoją treść biologiczną. Cóż innego, ja nie to właśnie, mogło być stworzyć między nią a nimi most porozumienia, zbliżenia, poufności? Intuicja z jaką umiała im dogodzić, mogła wywoływać prostą wdzięczność za to, że odgadnięte zostały ich życzenia, że sprostano ich oczekiwaniom. Nic podobnego. Po prostu nie widzieli jej wcale ani ona ich. Oba te przeciwstawne i wzajemnie uzależnione światy rozłamane były na progu dzielącym kuchnię od pokojów i strzeżonym przez niezłomne postacie kamerdynera, gospodyni i lokaja Antoniego.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 53.

((Zofia Nałkowska

Granica

Pani Cecylia powiedziała surowo, że jej zdaniem służąca to jest taki sam człowiek jak każdy inny. Pamiętała tę prawdę z czasów pierwszego małżeństwa. Na to zgodziły się zasadniczo wszystkie panie. [...] Elżbieta wiedziała, że kłamią. Służąca to jest zupełnie inne stworzenie, wcale nie takie samo jak inny człowiek. Wystarczy powiedzieć: „panna Marianna”

i już można się śmiać. Dla niej są osobne schody, wąskie, ciemne i strome - i temu nikt się nie dziwi, chociaż tamtędy nosi się kosz z mięsem i jarzynami, i kubły węgla z piwnicy. Nikt się nie dziwi, że gdy wszyscy zasiadają do nakrytego stołu, służąca je sama w kuchni. Naturalne to jest, że je wszystko zimne, gdy już wystygło w jadalni. Że je taką ilość i takie kawałki, jakie jej wydzielą w pokoju. Na przykład z kury może przez całe życie nie spróbować piersi, a z zająca zawsze dostaje przednią łapę”.

.	Poziom myśli i wyobrażeń	Poziom realnych czynów i działań
Stosunek państwa do służących		
Stosunek służących do państwa		

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 39.

Przeczytaj fragment *Granicy* będący zapisem obserwacji Elżbiety dotyczących „ludzi spod ziemi”. Wskaż dwa problemy społeczne oraz ich konsekwencje, o których pośrednio jest mowa w tekście. Nie cytuj.

((Zofia Nałkowska

Granica

Elżbieta знаła mieszkańców sutereny, wszyscy bowiem co dnia przechodzili podwórkiem do wspólnego „tezolka” (ten inwersyjny termin obowiązywał już od dawna w rodzinie Bieckich nawet służbę), ukrytego w pobliżu szopy z drzewem z lewej strony, za wielką, czarną paką na śmiecie. [...] Poza tym w niektóre popołudnia, gdy było ciepło i deszcz nie padał, ludność podziemi wylegała na podwórze gromadnie. [...] Ci ludzie podziemi byli na ogół podobni do innych, jednak w wielu szczegółach tak odmienni, że Elżbiecie wydawali się zupełnie odrębną rasą, jak Murzyni lub Chińczycy. Nie dlatego, że byli brudniejsi i mieli na sobie odzienie, którego niepodobna było określić kształtu ani koloru. Ale że byli wszyscy mniejsi od ludzi nawierzchni, inaczej się trzymali i ruszali, innych używali słów, mieli inny zapach. Nawet starość inaczej u nich wyglądała. Wszystkie stare panie, znajome ciotki, miały przynajmniej zęby. Tutaj każdy, kto nie był młody, od razu nie miał zębów. Prawdziwie starych ludzi zresztą wcale nie było, może prędzej umierali. Dzieci za to było mnóstwo. Ich kłótnie i zabawy na podwórzu powodowały hałas istotnie trudny do zatrzymania.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 45.

Problem pierwszy

Konsekwencje

Problem drugi

Konsekwencje

Tekst do ćwiczenia 4.

((Kazimierz Wyka

Recenzja *Granicy* Zofii Nałkowskiej

[Zenon] dwukrotnie w ciągu powieści w decydujących dla niego chwilach zastanawia się nad swoją wikłającą się sprawą. Widzi, że układa się ona w pospolity, jakżeż znany schemat [...], lecz nie chce tej świadomości dopuścić do siebie. Czemu, pyta w chwilę później autorka, „czy, że każda najpospolitsza sprawa od wewnątrz wydaje się jedyna i każdy schemat uczucia za każdym razem jest nowy. Czy że ujrzenie samego siebie oczami ludzi, przemyślenie siebie ich sądem – zawiera to niepokojące, czego nie możemy znieść. Zenon sam pomyśli o sobie podobnie: »Może wszystko jest takie, jak wygląda. I to, czym jesteśmy dla ludzi, jest ważniejsze niż to, czym jesteśmy we własnych oczach«. [...] Jesteśmy upartymi egocentrystami – wywodzi autorka – zawsze od siebie kreślimy koło świata, nie chcemy wejść w żadną normę, w żaden schemat, w jakie ujmują nas drudzy. Tymczasem oglądani z zewnątrz, zawsze dajemy się wraz z konfliktami naszymi ustawić w pewne schematy. Bohater „Granicy” usiłował się wyłamać z tego prawa i to jest przyczyną jego upadku.

Źródło: Kazimierz Wyka, *Recenzja Granicy Zofii Nałkowskiej*, „Czas” 1935.

Ćwiczenie 4

Zapoznaj się z fragmentem tekstu dotyczącego *Granicy* i zawierającego odautorski komentarz Zofii Nałkowskiej. Oceń prawdziwość poniższych zdań.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Refleksja nad możliwymi konsekwencjami decyzji, które podjął, nie prowadzi Ziembiewicza do zmiany postępowania.	☐	☐
Nałkowska twierdzi, że człowiek kreśli koło świata zawsze od siebie, co oznacza, że w polu jego zainteresowań są głównie problemy innych ludzi.	☐	☐
Przyczyną dramatu Ziembiewicza może być ocena sytuacji wyłącznie z własnego punktu widzenia.	☐	☐
Klęska Zenona Ziembiewicza jest konsekwencją tego, że bohater nie dostrzega schematu, w który uwikłał swoje życie.	☐	☐

Ćwiczenie 5

Wskaż dwa inne niż *Granica* Zofii Nałkowskiej utwory literackie, w których pojawia się motyw inteligenta, oraz omów sposób jego prezentacji.

Hanna Kirchner uważa, że *Granica* Zofii Nałkowskiej stanowi „cichą polemikę” z *Przedwiośnią* Stefana Żeromskiego. Zapoznaj się z poniższymi fragmentami dotyczącymi Cezarego Baryki oraz Zenona Ziembiewicza. Wskaż dwa elementy, które mogą stanowić potwierdzenie tezy głoszonej przez badaczkę twórczości Zofii Nałkowskiej. Uzupełnij mapę myśli.

((Stefan Żeromski

Przedwiośnie

Właśnie wtedy kierownictwo partii zażądało od ogółu robotników poparcia. Manifestacja wyszła nagle z placu i ruszyła pod Belweder. W pierwszym szeregu znacznego tłumu szli ujawnszy się pod ręce ideowi przedstawiciele, między innymi Lulek i Baryka. Baryka w samym środku, ubrany w lejbik żołnierski i czapkę żołnierską. — Śpiewali.

Właśnie konna policja pokazała się w jednej z ulic poprzecznych. Oficer na pięknym koniu, w płaszczu gumowym spiętym na piersiach, w skokach konia i lansadach przejeżdżał obok tłumu szarego i rudego, który się ścisnął i zbijał w jedno ciało. Oficer przypatrywał się pilnie ideowcom. Specjalnie pilnie temu w czapce żołnierskiej. Gdy tłum zbliżył się pod sam już pałacyk belwederski, z wartowni żołnierskiej wysunął się oddział piechoty i stanął w poprzek ulicy, jakby tam nagle ściana szara, parkan niezłomny, mur niezdobyty wyrósł.

Baryka wyszedł z szeregów robotników i parł oddzielnie, wprost na ten szary mur żołnierzy — na czele zbiedzonego tłumu.

Źródło: Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*, Warszawa 2000, s. 341.

((Zofia Nałkowska

Granica

Zenon spiesznie wszedł na stopnie. Drzwi były zamknięte. Zadzwoił i stał chwilę, patrząc w ciemną szybę. Zadzwoił jeszcze raz, było mu

spieszno, tłum się zbliżał. I zobaczył w tej ciemnej szybie dziwny obraz, odbity w niej z dokładnością wizji. Widział tam kołnierz swego futra, melonik, cały kontur siebie o twarzy zatartej w ciemności. Tuż za jego ramieniem wynurzyły się w kilku szeregach twarze tamtych idących ludzi, twarze nieznane, prawie jednakowe, w świetle wyraźne i jasne. Myślało się o tym „ława” albo „morze głów”, chociaż było ich niewielu. Właściwy bowiem tłum znajdował się z drugiej strony na placu Narodowym, tu była ich tylko mała grupa. Ten jasny obraz idących ludzi pośrodku przecięty był czarną sylwetką pana w futrze i w kapeluszu. W odbiciu wydawało się, że stoi na ich czele. W istocie przed nimi uciekał.

Źródło: Zofia Nałkowska, *Granica*, Warszawa 2003, s. 312.

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z definicją pojęcia zamieszczonego w poniższej tabeli, następnie uzasadnij słuszność twierdzenia, że *Granica* Zofii Nałkowskiej stanowi literackie „mane, tekel, fares” dla międzywojennej Polski.

“ Encyklopedia PWN

mane, tekel, fares [aram. *měne' tēqēl ūpharsîn* < pers.] - w bibl. Księdze Daniela przepowiednia upadku Babilonu wypisana tajemniczą ręką na ścianie pałacu w czasie uczty Baltazara, ostatniego króla babilońskiego, syna Nabonida (w opowieści tej pomyłonego z Nabuchodonozorem); oznaczać miała: „policzone” (dni panowania), „zważony” (zbyt lekki, lekkomyślny król), „podzielony” (będzie kraj).

Źródło: *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2006, s. 356: *mane, tekel, fares*.

Ćwiczenie 8

Zastanów się, czy **determinizm społeczny** zaprezentowany przez Zofię Nałkowską w *Granicy* można uznać za współczesną odmianę tragizmu. Zajmij stanowisko wobec tego problemu oraz sformułuj dwa argumenty, które uzasadnią jego słuszność.

Słownik

determinizm społeczny

(łac. *determinare* – ograniczać, określać) – pogląd zakładający, że egzystencja i działania człowieka są niezależne od wolnej woli, lecz uwarunkowane przez czynniki biologiczne, środowiskowe i historyczne

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: „Jest się takim jak miejsce, w którym się jest”. *Granica* Zofii Nałkowskiej jako powieść społeczna

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

II. Kształcenie językowe.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Lektura uzupełniająca

23) Zofia Nałkowska, Granica;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

4) rozróżnia grupę literacką i pokolenie literackie; rozpoznaje założenia programowe w utworach literackich różnych epok;

12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wskazuje przyczyny popularności powieści społecznych w okresie dwudziestolecia międzywojennego,
- wymienia czynniki, które wpłynęły na powstanie oraz kształt *Granicy* Zofii Nałkowskiej,
- charakteryzuje wizję Nałkowskiej dotyczącą relacji jednostka – społeczeństwo wyłaniającą się z powieści *Granica*,
- interpretuje wybrane fragmenty *Granicy* dotyczące problemów społecznych poruszanych przez autorkę.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Jest się takim jak miejsce, w którym się jest. *Granica* Zofii Nałkowskiej jako powieść społeczna”. Uczniowie powinni zapoznać się z treściami w sekcji „Przeczytaj” i przygotować prezentację na temat: „Sytuacja społeczno-polityczna w dwudziestoleciu międzywojennym. Nauczyciel prosi również o wykonanie ćwiczenia nr 1 w sekcji „Sprawdź się”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Na podstawie wprowadzenia wyjaśnij, dlaczego w kontekście ówczesnej historii zagadnienia społeczne były ważniejsze niż indywidualne problemy konkretnych osób.

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacje uczniów.** Wskazani przed lekcją uczniowie prezentują i omawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel oraz inni uczniowie zadają pytania prezentującym, w razie potrzeby uzupełniając ich wypowiedzi.
2. **Kształcenie postrzegania historii literatury i dziejów kultury jako procesu.** Nauczyciel, nawiązując do zadania przed lekcją, zadaje uczniom pytania:
 - Jakie były okoliczności powstania utworu?
 - Jakie problemy społeczne porusza autorka?
 - Czy *Granica* należy do realistycznego nurtu literatury? Co o tym świadczy?
3. **Praca z multimediami.** Nauczyciel prosi, aby wybrany uczeń przeczytał polecenie: 1. Zapoznaj się ze schematem dotyczącym problematyki społecznej w *Granicy* Zofii Nałkowskiej. Opisz różnice pomiędzy występującymi w powieści grupami społecznymi. Czy są one aktualne w obecnych czasach? z sekcji „Schemat”. Następnie prosi uczniów, aby podzielili się na grupy i opracowali w nich odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
4. Utrwalenie wiedzy i umiejętności. Uczniowie, w parach, rozwiązują zawarte w sekcji „Sprawdź się” ćwiczenia: 2–7. Następnie, aby uzasadnić poprawność rozwiązań, omawiają je w większych grupach, przygotowując spójną argumentację, którą zaprezentują na forum klasy. Po wyznaczonym czasie następuje wspólne omówienie zadań.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie dobierają się w pary i wymieniają poglądami, dzielą się tym, czego się nauczyli.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Zastanów się, czy determinizm społeczny zaprezentowany przez Zofię Nałkowską w *Granicy* można uznać za współczesną odmianę tragizmu. Zajmij stanowisko wobec tego problemu oraz sformułuj dwa argumenty, które uzasadnią jego słuszność.

Materiały pomocnicze:

- Katarzyna Rosner, *Hermeneutyczny model obcowania z tekstem literackim*, w: *Metodyka literatury*, tom 2, wybór i oprac. J. Pachecka, A. Piątkowska, K. Sałkiewicz, Warszawa 2002.
- Marta Pawlina-Meducka, *Życie kulturalne w XIX wieku*, w: *Kielce przez stulecia*, red. nacz. J. Główka, Kielce 2014.
- Hanna Kirchner, *Nałkowska albo życie pisane*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Schemat” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.